

Capitolul 1

Introducere

1.1. Definiția domeniului

Pragmatica este ultima disciplină care a apărut în lingvistică, crearea ei fiind legată, după părerea multor cercetători, de lucrările lui Charles S. Peirce, ale lui Ch. Morris și ale lui Rudolf Carnap, în prima jumătate a secolului trecut (Horn/ Ward 2004). După alte păreri, pragmatica a apărut ca o consecință a conferințelor lui John Austin, care a propus, în 1955, întemeierea unei noi discipline filozofice, filozofia limbajului, deci a unei discipline care să fie o ramură a filozofiei și nu a lingvisticii (Reboul/ Moeschler 1998). Simpla invocare a acestor nume dezvăluie una dintre caracteristicile fundamentale ale pragmaticii: studiază fenomenele caracteristice ale limbajului care au stârnit mai întâi interesul filozofilor și logicienilor și numai ulterior au atras atenția lingviștilor.

Comentariu

Cititorul nu trebuie să confunde **pragmatica**, ramură a lingvisticii și a științelor cognitive, cu **pragmatismul**, doctrină filozofică radical empiristă, creată de Charles S. Peirce, care apare la începutul secolului al 20^{lea}, în Statele Unite. Alături de Charles S. Peirce (1839 - 1914), semiolog, logician și filozof american, acest curent filozofic are ca reprezentanți importanți pe filozofii William James (1842 - 1910) și John Dewey (1859-1952). Pragmatismul filozofic al lui Peirce și al discipolilor săi se caracterizează prin rolul central ocupat de implicațiile practice ale unei idei sau ale unei teorii, singurele în măsură să le valideze. Adevărul însuși se dezvăluie puțin câte puțin datorită experienței. În spațiul cultural european, regăsim ecouri ale pragmatismului american în gândirea filozofului francez Henri Bergson (1859 - 1941) ca și în constructivismul epistemologic al psihologului și epistemologului elvețian Jean Piaget (1896 - 1980).

Pragmatica și pragmatismul sunt ușor de confundat, între altele, și pentru că Charles S. Peirce este considerat unul dintre părinții fondatori atât pentru pragmatică cât și pentru pragmatism. În plus, numele acestor două discipline derivă de la același etimon, adjectivul grec *pragmatikos* ce înseamnă «referitor la acțiune, la afaceri» care derivă, la rândul său, din substantivul grec *pragma* «acțiune».

În limba curentă, adjectivul *pragmatic* are ca antonim adjective ca *teoretic* sau *speculativ*, și semnifică «bazat pe studierea faptelor, care urmărește aspectul practic, utilitatea» (cf. *DN*, *MDN*). O acțiune pragmatică, deci, ține seamă de realități și șansele ei de reușită. Expresia *o persoană pragmatică* se referă la un om interesat de acțiune și de succesul ei dar care, în același timp, este mai puțin preocupat de considerații teoretice, morale sau ideologice.

În sens larg, pragmatica lingvistică analizează folosirea limbajului în procesul de comunicare și în procesul de constituire al cunoștințelor.

Definiția 1. Pragmatica

Pragmatica lingvistică este o disciplină care studiază limbajul în comunicare, ca acțiune și interacțiune, concentrându-se asupra unor elemente din limbaj care nu reușesc să transmită informația completă dacă nu este cunoscut contextul în care sunt folosite. Pragmatica se ocupă, în principal, de studiul deicticilor, al implicaturilor conversaționale, al presupuzițiilor, al actelor de limbaj, al structurii discursului.

După cum se vede din definiția de mai sus, pentru pragmatică noțiunea de ‘context’ este foarte importantă.

Comentariu

Derivat din cuvântul latinesc *contextus*, termenul ‘context’ desemnează ansamblul împrejurărilor sau circumstanțelor în care se desfășoară un anumit eveniment; se vorbește în acest sens de ‘context social’, ‘context politic’, ‘context familial’, ‘context istoric’, etc.

Studiul contextului lingvistic (pe care lingviștii francezi îl numesc ‘co-text’), constă în inventarierea elementelor ce ‘înconjoară’ o anumită unitate lingvistică (fonem, morfem, sintagmă, etc.) constituind vecinătatea sau ambianța sa. Contextul unei unități *A* este constituit din ansamblul de secvențe care precedă această unitate și din ansamblul secvențelor care o urmează. Fie *X* o secvență care poate apărea înaintea de *A*, iar *Y*, o secvență care o urmează. În acest caz se spune că *A* apare în contextul [*X* _ *Y*]. ceea ce înseamnă că

secvența *XAY* este o secvență care apare în limbă. De exemplu, la nivel fonologic, în cuvântul *mal*, fonemul /a/ apare în contextul [m _ l], fonemul /m/ apare în contextul [# _ a], iar /l/, în contextul [a _ #], unde semnul '#' simbolizează pauza. La nivelul unei sintagme, în *un copil mic*, substantivul *copil* apare în contextul [un _ mic], etc.

Pentru pragmatică este însă important contextul extralingvistic, sau situațional, mult mai greu de definit și, probabil, imposibil de delimitat. Contextul extralingvistic este identificat, de obicei, cu circumstanțele în care un mesaj lingvistic este formulat și transmis, circumstanțe de natură să influențeze semnificația și interpretarea mesajului de către interlocutor(i). Elementele cele mai importante ale contextului extralingvistic sunt participanții la discurs (locutor – interlocutor(i)), ca și locul și timpul producerii sau recepționării informației. Noțiunea de 'pragmatică' este uneori lărgită la tipul de discurs (cotidian, politic, filozofic, științific, etc.), sau la particularități ale situației de comunicare: dacă mesajul este adresat unui auditor concret (*in praesentia* sau nu) sau unui auditor virtual, dacă mesajul este numai vizual, sau numai auditiv, sau simultan vizual-auditiv, etc. (v. Schmoll 1996 pentru o prezentare a noțiunii de 'context extralingvistic').

Contextul extralingvistic este deosebit de important pentru pragmatică și este constituit din ansamblul elementelor din realitatea extralingvistică asociate cu producerea unui enunț. Printre elementele contextuale importante, pragmatica analizează mai ales:

- rolul participanților la comunicare (numărul lor, dacă sunt adulți sau copii, bărbați sau femei, statutul lor social, dacă există spectatori, etc.);

- cadrul spațiu-temporal al comunicării (momentul enunțării, locul unde se desfășoară, etc.).

O bună parte dintre aceste elemente se regăsesc la nivelul unităților lingvistice și al folosirii lor, cum ar fi deicticele. De pildă, pronumele *tu* desemnează persoana care este interlocutor, dar identitatea (adică referentul) acestui pronume se schimbă ori de câte ori se schimbă situația de comunicare, deci contextul extralingvistic. Adverbul *aici* semnifică un spațiu în apropierea locutorilor, spațiu care și el se modifică odată cu contextul, desemnând locuri diferite în funcție de locul în care se găsesc locutorii.

După cum a remarcat Georgia Green (2004) informația pragmatică nu este transmisă de formele lingvistice în sine (adică de cuvinte, morfeme, sintagme, etc.), ci faptul că aceste unități sunt rostite, făcând, deci, parte dintr-un enunț. Informația pragmatică include atât **utilizatorul** formelor cât și **acțiunea** de a le utiliza.

Lingvistica este interesată de dimensiunea pragmatică a limbajului pentru că un anumit număr de fenomene fonologice, morfosintactice sau semantice necesită luarea în considerare a unor fapte exterioare limbajului.

1.2. Interpretare semantică vs. interpretare pragmatică

Semnificația enunțurilor este studiată de două discipline, semantica și pragmatica. **Semantica** se ocupă de sensul (literal sau figurat) al cuvintelor și de modul în care sensul cuvintelor izolate se combină pentru a forma sensul unităților superioare (sintagmă, propoziție, frază). **Pragmatica** studiază modul în care sensul descris de semantică trebuie să fie îmbogățit sau extins pentru a ajunge la înțelegerea a ceea ce locutorul vrea să spună prin rostirea unui anumit enunț.

La nivel semantic, înțelegerea corectă a frazelor necesită două categorii de cunoștințe: lingvistice și/ sau enciclopedice. Diferența dintre 'lingvistic' și 'enciclopedic' a fost inspirată de o clasificare a dicționarelor în dicționare de limbă, care dau informații asupra cuvintelor și folosirii lor (într-o anumită limbă) și dicționare enciclopedice, care oferă informații despre entitățile desemnate de numele proprii (de persoană, de locuri, de opere artistice sau ingineresti, etc.). Pornind de la această diferență, semanticienii fac distincția între două tipuri de cunoștințe necesare producerii și/ sau înțelegerii frazelor din limba comună: cunoștințe lingvistice - cunoștințe enciclopedice:

- (1) În restul salonului, în jurul a două mese rotunde de metal încrustat și **intarsiat**, sprijinite pe picioare de **grifon**, se îngrămădeau cu mult prea numeroase fotolii, **bergere** franceze cu tapiserie **Aubusson**. (George Călinescu *Bietul Ioanide*, pag. 14)

[Pentru a înțelege acest fragment, cititorul romanului trebuie să dispună de un număr de cunoștințe lingvistice: să cunoască, de exemplu, regulile acordului participiului trecut folosit adjectival, să știe că se îngrămădeau este forma de indicativ, imperfect, persoana a 3^a plural a verbului a se îngrămădi, să fie familiarizat cu regulile folosirii corecte a prepozițiilor și cazurilor (de exemplu, prepoziția compusă în jurul trebuie să fie urmată de o sintagmă nominală la genitiv), etc. Totuși fraza nu poate fi pe deplin înțeleasă dacă cunoștințele cititorului se rezumă la genul acesta de informații. Are nevoie și de o serie de cunoștințe enciclopedice: că a intarsia înseamnă «a decora un obiect de lemn prin aplicarea la suprafața lui a unor bucăți mici de lemn exotic, de fildeș, de metal» (DEX); că grifonul est un «monstru mitologic, cu trup de leu înaripat și cu cap și gheare de vultur»

(DEX), *că substantivul berjeră desemnează un «fotoliu adânc și larg, având un spătar înalt cu rezemătoare laterale pentru cap» (DEX); în sfârșit o tapiserie Aubusson est o tapiserie originară din orașul francez Aubusson unde ateliere din sec. al 15^{lea} devenite Manufacturi regale în secolul al 17^{lea} au creat tapiserii celebre în toată lumea, înfățișând scene de vânătoare, mitologice, religioase, etc..]*

Diferența dintre nivelul semantic și nivelul pragmatic de interpretare a unei fraze poate să fie exemplificat de exemplul următor:

- (2) a. Am uitat hârtiile!
b. Am uitat hârtiile în Calea Victoriei / din Calea Victoriei.

[Semantica ne oferă sensul literal al elementelor uita (perfect compus persoana 1^a singular), al substantivului hârtii, al articolului hotărât –le ca și a relațiilor morfosintactice (acorduri, structura și funcția sintactică a fiecărei sintagme, etc.) În acest caz semantica ne oferă sensul general: «locutorul a uitat un obiect specific constituit dintr-un anumit număr de foi de hârtie într-un moment anterior momentului vorbirii într-un loc numit Calea Victoriei». În plus, auditorul ar putea să știe că acest loc, Calea Victoriei, este principala stradă din București; dacă are cunoștințe enciclopedice mai extinse ar putea ști că această stradă în trecut s-a numit Podul Mogoșoaiei și a fost numită așa în onoarea victoriei în războiul de Independență din 1877.]

Semnificația pragmatică a enunțurilor din (2) poate varia în funcție de persoane și de contextul lor de folosire. Să presupunem că persoana care vorbește este Maria, o ziaristă, care și-a petrecut seara în locuința ei de pe Calea Victoriei ca să redacteze articole care urmau să apară în ziua următoare în ziarul unde lucrează. Sosită la redacție, Maria constată că a uitat foile pe care scrisese textele acasă. Enervată, îi comunică această informație colegului ei Victor prin intermediul unuia dintre enunțurile din (2). În acest context, propoziția înseamnă mai mult decât sensul literal, și anume că obiectele uitate sunt textele unor articole scrise pe niște foi de hârtie. Victor ar putea să deducă că Maria îi sugerează că are intenția să se întoarcă acasă la ea ca să le ia.

Putem să ne imaginăm alte scenarii. Locutorul ar putea fi Paul, care a ajuns acasă venind de la o bancă ce își are sediul pe Calea Victoriei. Acolo a trebuit să arate tot felul de documente și acum constată că le-a uitat la ghișeu. În acest caz, substantivul *hârtiile* înseamnă «documente oficiale», iar *a uita* continuă să însemne «a lăsa undeva (din distracție, din nebăgare de seamă) ceva care trebuia luat». Paul spune această frază soției sale, Ana care poate da acestei fraze interpretări diferite. Dacă este o femeie geloasă, ar putea crede că soțul ei caută un pretext ca să plece din nou, cu scuza recuperării documentelor de la bancă, dar de fapt ca să întâlnească o altă femeie.

Să presupunem că persoana care pronunță una din frazele de la (2) este comisarul Ion Petrescu, care se găsește în cursul unei anchete privind un furt de opere de artă dintr-un apartament de pe Calea Victoriei. Se gândește la posibili vinovați și își dă seama că, la un moment dat, a uitat să ia în considerare unele scrisori din apartamentul victimei prin care diverși amatori de artă se ofereau să cumpere lucrări ale proprietarului păgubit. Astfel de scrisori ar putea furniza indicii importante, în ipoteza că furtul a fost organizat de un amator de artă. În acest caz, *hârtiile* desemnează scrisorile ce se aflau în apartamentul din Calea Victoriei, iar *a uita* semnifică «a pierde (momentan) din memorie». Colaboratorii, cu care comisarul vorbește în momentul acela, ar putea deduce că este necesară o examinare amănunțită a scrisorilor și că se va urmări ipoteza unui furt la comandă.

Am putea să ne imaginăm și alte situații în care frazele din (2) ar fi putut fi pronunțate și să constatăm că de fiecare dată se schimbă o parte a semnificației, ca și ipotezele formulate sau concluziile trase de interlocutor/ interlocutori. Pragmatica studiază aceste variații ale semnificațiilor datorate contextului.

1.3. Câteva exemple

Unele elemente și fenomene lingvistice se găsesc în centrul pragmaticii pentru că descrierea lor, corectă și completă, impune examinarea contextului de folosire. Elementele cele mai citate din acest punct de vedere sunt verbele performative, unii conectori, elementele indiciale (numite și ‘deictice’), adverbele de enunț, adverbele negative, ca și o întreagă serie de fenomene implicite (cum ar fi presuposițiile și implicaturile conversaționale).

Să examinăm alte câteva exemple de enunțuri a căror înțelegere impune luarea în considerare a contextului enunțării:

- (3) - Îți promit că mâine îți aduc cartea.

[Un vorbitor înțelege pe deplin această frază dacă știe: cine o pronunță, în ce moment o pronunță (informație necesară pentru a identifica intervalul desemnat de prezentul verbului a promite și de adverbul mâine). Interlocutorul trebuie să mai știe că, prin pronunțarea acestei fraze, vorbitorul realizează o anumită acțiune, și

anume acțiunea de a promite care semnifică că se angajează să îndeplinească în viitor o acțiune care să fie favorabilă interlocutorului. Prin pronunțarea acestei fraze locutorul execută ceea ce Austin numește un ‘act de limbaj’ (v. 10.2).]

- (4) Ion a luat examenul, **dar** să nu spui nimănui.

[Conjunția adversativă dar nu se referă la conținutul primei fraze (Ion a luat examenul), ci la enunțarea ei, deoarece opoziția dintre P_1 (Ion a luat examenul) și P_2 (să nu spui nimănui) se referă la supoziția că interlocutorul ar putea comunica informația altor persoane, situație pe care locutorul vrea să o evite.]

- (5) a. Nu cred că Maria e bolnavă
b. Sincer, nu cred că Maria e bolnavă.

[Cele două enunțuri transmit aceeași informații, care sunt adevărate sau false în aceleași condiții. Adjectivul sincer, adverb de frază, se comportă aici ca un marcator discursiv (v. 8.2) care nu se referă la conținutul semantic al frazei din (a), ci la actul de enunțare al acestei fraze, la faptul că locutorul garantează adevărul frazei pronunțate.]

- (6) Paul nu are două, ci trei mașini.

*[În acest exemplu, nu se neagă faptul că Paul are două mașini (pentru că faptul de a avea trei mașini implică logic posesiunea a două mașini). Maximele de conversație, reguli fundamentale ale dialogului, impun locutorului să dea informații **corecte și exacte**; aici informațiile privesc numărul obiectelor implicate în predicăție (v. 8.3.4).]*

1.4. Etapele constituirii pragmaticii

Termenul de ‘pragmatică’ a fost introdus în 1938 de Charles Morris, în *Foundations of the Theory of Signs* «Fundamentele unei teorii a semnelor» (Morris 1938). Morris își propunea să pună bazele unei teorii generale a sistemelor semiotice, pe care el le identifica cu limbajele logice formale. Studiul acestor limbaje trebuie să fie făcut la trei niveluri: **sintaxa**, care studiază regulile combinațiilor dintre semnele pentru a forma expresii corecte, **semantica**, în care se manifestă relațiile între semne și obiectele la care acestea se referă (referenții sau designații) și **pragmatica** care se ocupă de relațiile dintre semnele interpretate semantic și utilizatorii lor.

În epoca lui Morris, pragmatica ca disciplină științifică nu exista încă, de aceea definiția pe care o propune corespunde aproape exclusiv cuvintelor indiciale (pronumele de prima și a doua persoană, demonstrativele, adverbele de tip *acum*, *aici*, etc.). Bar-Hillel (1954) ca și alți filozofi și logicieni (mai ales reprezentanți ai filozofiei analitice) au studiat acest tip de expresii dintr-o perspectivă vericondițională.

Comentariu

Filozofia analitică este o direcție de dezvoltare a cercetărilor de logică din prima parte a secolului al 20^{lea}, când au fost dezvoltate tehnici formale riguroase de expunere și de argumentare, inspirate de algebră. Una dintre direcții o reprezintă studiul problemelor filozofice și logice legate de limbajul uman. Aceste studii, care au identificat și examinat aspectele ale limbajului comun pe care lingviștii nu le analizaseră până atunci, au avut ulterior o mare influență asupra xBertrand Russell, Rudolf Carnap, Peter Strawson sau Ludwig Wittgenstein, logicieni și filozofi ai limbajului bine cunoscuți pentru rolul lor important în dezvoltarea pragmaticii.

Ca logicieni, cercetătorii citați au avut contribuții importante la dezvoltarea semanticii vericondiționale. Semantica vericondițională (sau denotațională) este o teorie referențială dezvoltată de logica simbolică. Studiază raportul dintre expresiile unui limbaj formal și entitățile pe care acestea le reprezintă, adică denotațiile lor. Noțiunea de ‘valoare de adevăr’ ocupă aici o poziție centrală, deoarece denotația unei expresii complexe este valoarea ei de adevăr (adevărat sau fals). În abordarea propusă de Gottlob Frege și de Alfred Tarski, studiul semnificației se face în termeni de valoare de adevăr, în sensul că se verifică dacă o anumită expresie descrie adecvat sau nu situația extralingvistică la care se referăm (situație extralingvistică numită ‘univers de interpretare’). După apariția gramaticii Montague (1974) se consideră că tehnicile formale dezvoltate de semantica logică sunt pertinente și pentru analiza semnificațiilor exprimate de propozițiile din limbile naturale.¹

Filozofia limbajului a inaugurat o altă direcție de dezvoltare a pragmaticii, prin descoperirea actele de limbaj, constituite din fraze declarative folosite nu pentru a descrie o situație ci pentru a executa o acțiune. Teoria actelor de limbaj, propusă de John Austin (1962) și dezvoltată de John Searle (1969), a lărgit mult aria de studiu a pragmaticii, care trece în felul acesta de la nivelul cuvintelor (cum ar fi deicticele) la cel al frazei.

¹ Pentru o inițiere în semantica vericondițională, a se vedea, de exemplu, Frege (1881), Tarski (1956) sau introducerea lui Thomason la culegerea de articole Montague (1974) ca și articolele respective din diferitele enciclopedii de semantică, ca Beyssade (2009).

O a treia etapă de dezvoltare a pragmaticii este reprezentată mai ales de Paul Grice (1975) și de teoria sa conversațională ce pornește de la ideea că interpretarea unui enunț trebuie să privească nu numai ceea ce este spus explicit, dar și de ceea ce locutorul a avut intenția să spună. Grice a propus să se folosească inferențe non monotone sau ne-demonstrative pe baza unor principii și reguli care sunt, probabil, universale, deoarece sunt reguli generale ale comunicării (v. Capitolul 8).

În cazul conversațiilor, intențiile comunicative ale locutorului sunt deduse de interlocutori în urma unor inferențe pe care aceștia le fac pornind de la enunțurile pronunțate. Inferențele conversaționale studiate de Grice nu sunt demonstrative, adică adevărul premiselor nu garantează adevărul concluziilor, din cauza unei serii de motive (de exemplu pentru că interlocutorul poate să nu aibă toate informațiile preliminare necesare; pentru inferențele demonstrative și non demonstrative vezi mai jos secțiunea 1.6.2).

Teoria lui Grice se bazează pe ipoteza fundamentală că **participanții la conversație colaborează între ei pentru realizarea unui schimb verbal pertinent**. Această cooperare se realizează prin respectarea (uneori și prin încălcarea voită) a anumitor prescripții numite 'reguli' sau 'maxime conversaționale' (maximele de cantitate, de calitate, de relevanță și de modalitate). Studiile lui Grice au fost continuate și dezvoltate de Laurence Horn (1984), care a descoperit un nou tip de implicaturi conversaționale, și anume implicaturile scalare (vezi Capitolul 8).

Gândirea lui Grice se găsește la baza unor evoluții importante în alte sectoare ale pragmaticii, cum ar fi studiul presupuzițiilor și al actelor de limbaj, începând cu John Searle și continuând cu pragmatica cognitivă (vezi Capitolele 9, respectiv 10).

Este vorba despre o altă direcție de cercetare, reprezentată de **teoria relevanței**, propusă de Sperber/ Wilson (1986) care, în contextul avântului general al științelor cognitive, este numită și **pragmatică cognitivă**. Concepția lor lingvistică se bazează pe mai multe module:² fonologia, sintaxa și semantica constituie un prim modul ce oferă o analiză inițială a datelor; rezultatele acestei prime analize, specializate, vor primi o interpretare concretă într-un al doilea modul, ne-specializat, care este pragmatica (vezi Capitolul 11).

Lucrările lui Grice, Searle, Sperber/ Wilson au permis integrarea pragmaticii în lingvistica cognitivă, direcție de cercetare ce cunoaște o dezvoltare explozivă în ultimele decenii și care a găsit aplicații mult dincolo de domeniul său de studii propriu-zis, lingvistica, de exemplu în muzicologie, în arte plastice, în literatură, în filozofie, în științe politice, în teologie, în matematică, etc. (v. Fauconnier 2004).

1.5. Valoarea explicativă a pragmaticii

Doi dintre cei mai importanți reprezentanți ai filozofiei analitice care au studiat elementele indiciale, Rudolf Carnap și Bertrand Russell, au fost interesați să stabilească condițiile în care enunțurile ce conțin cuvinte deictice (pronume personale, demonstrative, unele timpuri verbale) sunt adevărate sau false, pentru că studiile lor se desfășurau în cadrul teoretic al unei semantici logice vericondiționale. De exemplu, condițiile în care propoziții cum ar fi (7) sau (8) pot primi o interpretare semantică corectă sunt diferite.

(7) Vlad Petrescu este bolnav.

[Pentru a stabili valoarea de adevăr a acestei fraze, trebuie să știm cine este persoana numită Vlad Petrescu și dacă, în momentul în care emițătorul pronunță acest enunț, această persoană este bolnavă sau nu.]

Ca să interpretăm această propoziție putem să ne rezumăm la cunoștințele semantice, căci este suficient să identificăm corect persoana despre care vorbește locutorul, numită *Vlad Petrescu*, să cunoaștem sensul predicatului nominal *a fi bolnav* și să știm care este situația extralingvistică (privind starea de sănătate a lui Vlad Petrescu) pentru a ști dacă fraza descrie corect realitatea. B. Russell a observat că aceste cunoștințe

² Teoria modulelor a fost propusă de Jerry Fodor (1983), filozof al limbajului și psiholog cognitivist, care a dezvoltat ideea existenței unei arhitecturi funcționale a creierului uman. Rădăcinile ideilor sale se regăsesc nu numai în mentalismul lui Noam Chomsky (să ne amintim că, alături de Jerrold J. Katz, Jerry Fodor a propus forma pentru semantica interpretativă a modelului generativ standard (Chomsky 1965), în Katz / Fodor 1963) dar și de frenologia fondată de Franz Joseph Gall (1758 - 1828). Deși frenologia (teorie conform căreia forma craniului unui individ îi reflectă caracterul) a fost considerată o pseudoștiință, are meritul de a fi avut ideea necesității localizării funcțiilor cerebrale în zone precise ale creierului. Continuând această linie de cercetări, medicul francez Paul Broca a descoperit, în 1861, una dintre zonele cortexului cerebral responsabilă de funcționarea limbajului (aria lui Broca, zona de producere a cuvintelor vorbite, în timp ce cealaltă zonă, aria lui Wernicke, este responsabilă de înțelegerea limbajului). Regăsim același tip de abordare în neurologia actuală, în general, și în neurolingvistică, în special, abordare reluată de lingvistica cognitivă, cel puțin în afirmațiile sale programatice (v. Catherine Fuchs 2004, Bertinetto *et alii* 2012, vol. 1).

semantice nu mai sunt suficiente pentru interpretarea corectă a unor propoziții cu totul similare, ca cele de la (8):

- (8) a. - Eu sunt bolnav.
b. - Tu ești bolnav.

[Pentru a ști dacă informațiile conținute în aceste două propoziții sunt adevărate sau false, trebuie să știm cine este persoana desemnată de pronumele eu, respectiv tu, pronume al căror referent poate fi identificat numai dacă este cunoscută identitatea emițătorului, respectiv a receptorului mesajului.]

Diferențele de interpretare par să derive din statutul semantic diferit al numelor propriu față de cel al pronumelor personale de prima/ a doua persoană. Din punct de vedere logic, un nume propriu desemnează aceeași persoană în toate circumstanțele imaginabile.³ Persoana desemnată de un nume propriu ca *Vlad Petrescu* poate fi identificată, în sensul că se referă la o persoană cu anumite caracteristici: s-a născut la ..., este fiu al ..., are domiciliu în orașul..., la adresa ..., etc.

Statutul pronumelor personale de prima și a doua persoană se situează, față de numele proprii, la polul opus: numele propriu desemnează **aceeași persoană în toate situațiile de comunicare posibile**, în timp ce pronumele desemnează **persoane diferite de la o situație de comunicare la alta**.

E o banalitate să spunem că pronumele *eu* desemnează persoana care, într-un anumit context, este emițător al mesajului, în timp ce pronumele *tu* indică persoana care este receptor al mesajului. Deci, o persoană nu poate da o interpretare semantică adecvată propozițiilor din (8) dacă nu poate identifica persoana care este emițător, respectiv receptor în cazul particular de comunicare la care se referă enunțurile.

O ramură a pragmaticii studiază folosirea acestei categorii de expresii lingvistice, al căror referent se schimbă de la un context la altul. După cum am arătat, pragmatica lui Ch. Morris (1938) se mărginește la studiul acestei clase, relativ restrânse, de elemente lingvistice, într-o epocă în care domeniul pragmaticii era prea redus pentru a putea constitui o disciplină de sine stătătoare.

Deschiderea cognitivă a pragmaticii a fost posibilă pentru că această disciplină analizează și principiile de folosire și de înțelegere a limbajului comun, principii care nu sunt direct legate de structura mesajului lingvistic. De exemplu, Paul Grice (1978) a constatat că locutorii enunță uneori fraze ce au un conținut semantic diferit față de ceea ce este spus explicit, iar interlocutorii înțeleg, de obicei, diferența. Se spune că locutorul *L* a pronunțat un enunț *E*, având conținutul semantic *S*₁ cu intenția de a comunica receptorului său un conținut semantic diferit, *S*₂; receptorul înțelege de cele mai multe ori această intenție a locutorului. Să ne imaginăm dialogul următor:

- (9) A. - Aș mânca de unul singur tot tortul!
B. - Oh! Mersi!

[În aparență personajul *A* face o simplă afirmație, dar răspunsul lui *B* ne dezvăluie că el a înțeles propoziția pronunțată de *A* în mod diferit. Pentru a înțelege ce a vrut să spună *A* cu adevărat trebuie să cunoaștem contextul în care se desfășoară conversația. Dialogul devine perfect normal dacă *B* este persoana care a preparat sau a cumpărat tortul, din care i-a oferit o felie personajului *A*. Devine clar că, pronunțând propoziția, *A* a avut intenția de a-i face lui *B* un compliment, comunicându-i că tortul este foarte gustos. Ar fi putut spune ceva de tipul tortul asta e foarte bun, dar optează pentru prima propoziție din (9), în care informația că *A* apreciază tortul este numai implicată; propoziția aș mânca de unul singur tot tortul implică în acest context continuarea pentru că e foarte bun. Receptorul, *B*, înțelege perfect intențiile lui *A* și mulțumește pentru compliment.]

³ Saul Kripke (1972) a introdus termenul de 'designator rigid' (engl. *rigid designator*) pentru a caracteriza această proprietate a numelor proprii. Concepția lui se opune opiniilor lui Frege, Russell, Wittgenstein și Searle, care au propus cu toții o interpretare descriptivistă pentru numele proprii. Kripke, în schimb, consideră că numele propriu își conservă referința nu datorită conținutului său descriptiv, ci pe baza unei relații cazuale, mulțumită căreia legătura între un anumit individ și numele său este stabilită de comunitatea umană unde acesta trăiește (de cele mai multe ori printr-o ceremonie de tip botez, și/ sau printr-o înscriere într-un registru special al primăriei). Un nume propriu desemnează același referent în toate circumstanțele posibile (ceea ce în semantica logică se numește 'lumi posibile'). Deci o persoană se numește Anca Vasilescu pentru că părinții ei se numesc Vasilescu și pentru că au decis să-i dea fiicei lor prenumele de Anca. Legătura dintre nume și persoana căruia îi e atribuit este întărită de ceremonia botezului, de consemnarea numelui în registrul nașterilor, de eliberarea unui certificat de naștere, etc. În cealaltă viziune, descriptivă, numele propriu *Anca Vasilescu* poate fi identic cu descriția definită *femeie care a urcat acum în autobuzul 336*, dar această a doua identificare nu se manifestă în toate lumi posibile, deoarece este ușor să ne imaginăm circumstanțe care s-o determine pe Anca Vasilescu să nu urce în autobuzul 336 (de exemplu, s-a decis să ia un alt autobuz, a ajuns prea târziu în stație, a primit un telefon care a obligat-o să se întoarcă acasă, etc.).

În astfel de situații, comunicarea funcționează corect dacă receptorul înțelege ceea ce locutorul a avut intenția să spună, prin intermediul unor procese deductive numite de Paul Grice ‘implicaturi conversaționale’.

În viața de fiecare zi, folosim frecvent enunțuri care implică alte enunțuri:

- cineva întreabă *mai avem cafea?* ca să spună *aș bea o cafea*;
- într-un compartiment de tren un călător spune *e foarte cald* ca să spună *deschideți fereastra*;
- privind titlul de pe carcasa dvd-ului unui prieten, locutorul spune *mi-ar place mult să văd filmul acesta* pentru a spune *împrumută-mi dvd-ul*.

Pragmatica studiază mecanismul care permite interlocutorilor să se înțeleagă perfect, în ciuda faptului că ceea ce locutorul are intenția să comunice nu corespunde, strict, conținutului cuvintelor pronunțate efectiv.

Am văzut că la nivel semantic, interpretarea verifică dacă conținutul propoziției corespunde situației extralingvistice descrise. Propoziții ca *plouă*, *Ion s-a întors în România pe 15 septembrie*, *drumul acesta duce la București*, au proprietatea de a fi adevărate sau false. Fac parte din clasa propozițiilor constatative. Există însă și enunțuri la forma afirmativă care au proprietatea curioasă de a nu fi nici adevărate nici false. Să reluăm exemplul (3):

(10) - Îți promit că mâine îți aduc cartea.

[*Această propoziție nu ne oferă o descriere a unei situații extralingvistice care să fie adevărată sau falsă. Prin pronunțarea ei, vorbitorul îndeplinește o acțiune, numită ‘act de limbaj’ (engl. speech act), în acest exemplu, o promisiune: locutorul anunță că va îndeplini în viitor o anumită acțiune (aducerea unei anumite cărți), acțiune pe care interlocutorul o dorește.*]

Un act de limbaj nu este nici adevărat nici fals, dar poate fi executat corect sau incorect, actele de limbaj care anunță o acțiune viitoare pot fi sincere sau nesincere, etc. Studiul acestor manifestări lingvistice specifice reprezintă un alt capitol important al pragmaticei. Pragmatica mai studiază și presuposițiile, un alt tip de semnificație implicită a anumitor enunțuri.

1.6. Modele semantice și modele pragmatice

Ca să delimităm domeniul de studiu al semanticii de cel al pragmaticei, este esențial să înțelegem diferențele dintre fenomenele studiate de semantică și cele studiate de pragmatică. Distincția dintre cele două discipline lingvistice se situează, mai ales, la nivelul funcției esențiale a limbajului comun: comunicarea.

Există, fundamental, două modele care explică comunicarea verbală, modele care sunt compatibile și complementare: modelul codului și modelul inferențial (Moeschler/ Auchlin 1997: 155).

1.6.1. Modelul codului

Un **cod** este un sistem de semne folosit pentru transmiterea unui mesaj de la o sursă (un emițător) către o țintă (un receptor). Semnul lingvistic este constituit din asocierea convențională cu două ‘fețe’ (Saussure 1916): o parte abstractă, noțională, numită ‘semnificat’, ce exprimă un concept și o parte materială, constituită din sunete (‘semnificantul’ în terminologia lui Saussure), parte numită în teoria codurilor ‘semnal’. Semnificantul, alcătuit în cazul limbii de o succesiune de foneme, circulă pe un canal (într-o discuție față în față canalul este aerul prin care are loc propagarea sunetelor produse de organele fonatorii ale emițătorului până la urechea receptorului).

Rolul codului este tocmai acela de a da mesajului o anumită formă, care să îl facă transmisibil pe canal: sonor, dacă e vorba de o comunicare între persoane care se găsesc în același loc sau care au la dispoziție un mijloc tehnic care să asigure transmiterea vocii (telefon, sau diferitele variante vocale oferite de internet), un mesaj scris (comunicare scrisă pe hârtie, prin e-mail, etc.), mesaje gestuale (limbajul surdomuților, mimilor, etc.). Procesul prin care se dă o anumită formă materială informațiilor conform unui anumit cod se numește ‘codificare’, proces care face ca informația să poată fi transmisă. În cazul limbajului comun, locutorul (sursa) codifică mesajul (informația pe care dorește să o comunice). Să presupunem că mesajul privește situația meteorologică, informație pe care vorbitorul vrea să o transmită prin intermediul limbajului comun. În acest scop, locutorul trebuie să-și transpună gândul în foneme, morfeme, sintagme, propoziții sau fraze și să le pronunțe. Vorbitorul rostește una dintre propozițiile:

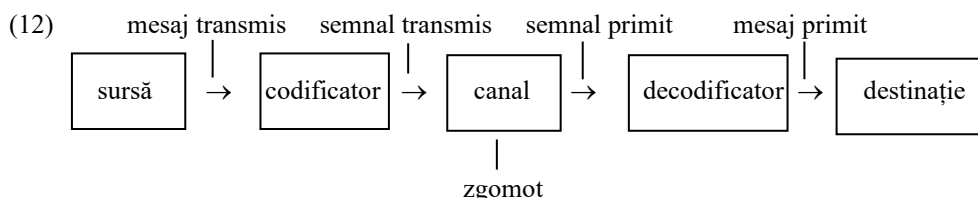
(11) Ninge / Acum ninge / Ai văzut? Afară ninge.

[*Numai vibrațiile aerului produse de vorbitor pot circula pe canalul de transmisie (aerul) și ajunge astfel la urechile receptorului, care va face procesul invers, de decodificare: vibrațiile aerului percepute de auz vor fi*

transformate în foneme - morfeme - sintagme - fraze ale limbii române. Datorită faptului că emițătorul și receptorul folosesc același cod (cineva care nu cunoaște limba română are puține șanse de a înțelege semnificația unei fraze pronunțate în această limbă) acesta din urmă înțelege mesajul transmis.]

În comunicarea verbală, schema generală, creată inițial pentru descrierea funcționării unor aparate, se realizează în felul următor:

- (i) sursa și destinatorul corespund mecanismelor cognitive ale emițătorului și receptorului;
- (ii) codificarea și decodificarea se manifestă la nivelul capacităților lor lingvistice, a gradului în care interlocutorii stăpânesc codul lingvistic folosit;
- (iii) mesajul corespunde gândului, semnalul e constituit de elementele fonetice (semnificantul semnului lingvistic) iar canalul este aerul care transmite vibrațiile produse de organele vorbirii.

Modelul codului (Moeschler/ Auchlin 1997: 155)

Modelul codului se bazează pe trei ipoteze:

- limbile naturale sunt coduri (idee exprimată deja de F. de Saussure), iar un cod este, după cum am văzut, un sistem de semne sau de semnale folosit pentru comunicare, pentru transmiterea unor informații;
- codul lingvistic face legătura dintre gânduri/ concepte și sunete (în terminologia saussuriană asocierea între semnificant și semnificat pentru fiecare semn lingvistic);
- comunicarea verbală implică un mecanism de codificare și de decodificare.

Pentru a descrie comunicarea, modelul codului este suficient, pentru că explică modul în care gândirea locutorului ajunge să fie transmisă sub forma mesajului. Din punct de vedere explicativ, acest model este mai puțin satisfăcător, deoarece nu ia în considerare o proprietate fundamentală a comunicării verbale: procesul inferențial. Pentru comunicarea inter-umană este, desigur, necesar ca interlocutorii să aibă un cod comun, un canal disponibil, etc., dar aceste condiții, necesare, nu sunt suficiente.

Modelul codului explică modul în care se constituie sensul literal al enunțurilor, dar nu este în măsură să explice modul de constituire al semnificațiilor non-litiale. Din acest motiv, modelul codului (esențial un model care explicitează legătura dintre morfosintaxă și semantică) trebuie să fie completat de un model al inferențelor, de un model pragmatic (Moeschler/ Auchlin 1997).

1.6.2. Modele inferențiale

Termenul de ‘inferență’ desemnează o operație logică datorită căreia se stabilește adevărul unei propoziții în virtutea legăturii sale cu alte propoziții considerate adevărate. Inferențele logice, sau ‘demonstrative’ sunt cele mai cunoscute.

O inferență demonstrativă este o operație logică în urma căreia se admite adevărul unei propoziții pe baza legăturii cu alte propoziții adevărate, numite premise. Logica clasică studiază acest tip de inferențe:

- (13)
- Premisa majoră: Toți elevii din această clasă sunt români.
 - Premisa minoră: Ion este un elev din această clasă.
 - Concluzie: Ion este român.

Dacă primele două propoziții (premisele)⁴ sunt adevărate, concluzia este de asemenea adevărată. Acest tip de inferență, în care adevărul premiselor garantează adevărul concluziei, este o inferență demonstrativă, folosită pentru demonstrarea teoremelor logice.

O schema deductivă constituită din două premise (o premisa majoră și o premisa minoră) și o concluzie este numită un **silogism**: în exemplul de mai sus, subiectul concluziei (*Ion*), care este subiect și

⁴ Numim „premise” fiecare dintre cele două propoziții care apar la începutul unui silogism (prima se numește „premisă majoră”, cea de a doua, „premisă minoră”). Exemplu:

Premisă majoră: Toți oamenii sunt muritori.

Premisa minoră: Socrate este om.

Concluzie: Deci Socrate este muritor.

în premisa minoră, este termenul minor (notat cu **S**); (*a fi*) *român* este termenul major, predicat atât în premisa majoră cât și în concluzie (notat cu **P**); *elev* este termenul mediu (notat cu **M**) și apare în cele două premise: ca subiect în premisa majoră și ca predicat în premisa minoră.

Exemplul (13) este un exemplu de silogism aristotelic în figura 1, care are trei caracteristici: termenul mediu este subiect în premisa majoră și predicat în premisa minor; premisa majoră are caracter universal iar premisa minoră este afirmativă. Acest tip de silogism (din cele patru tipuri identificate de Aristotel) prezintă următoarea structură

- (14) Premisa majoră : M - P
 Premisa minoră: S - M
 Concluzia: S - P

Modelul inferențial pragmatic seamănă cu inferențele (sau deducțiile) logice pentru că produce o concluzie pe baza unor premise în urma unui raționament. Spre deosebire de inferențele din logică, în modelul pragmatic se încearcă să se explice cum ajunge receptorul să formuleze ipoteze interpretative, esențiale pentru comunicare. Se ajunge la o concluzie pornind de la ipoteze contextuale, adică de la ansamblul condițiilor în care are loc comunicarea. Contextul extralingvistic permite receptorului să înțeleagă ceea ce emițătorul a vrut să spună, să sesizeze semnificația enunțului perceput:

- (15) a. [*Două persoane se plimbă în parc*]:
 A: - Vai ce frig s-a făcut!
 B: - Bine, hai să plecăm acasă.
 b. [*Două persoane sunt într-o cameră. Fereastra camerei este deschisă*]:
 A: - Vai ce frig s-a făcut!
 B: - Bine, închid fereastra!
 [*În cele două situații receptorul, B, bazându-se nu numai pe ceea ce spune A dar și pe situație, face două inferențe diferite privind ceea ce A a vrut să spună. În situația din (a), B deduce că A vrea să plece din parc, în cea din (b), B interpretează fraza exclamativă pronunțată de A ca pe o solicitare de a închide fereastra.*]

Spre deosebire de inferențele logice, în modelul inferențial pragmatic adevărul concluziei nu este garantat de adevărul premiselor. Acest tip de inferență este numit ‘non-demonstrativă’.

Definiția 2: Inferența non-demonstrativă

Este numită ‘non-demonstrativă’ orice inferență care nu garantează adevărul concluziilor pe baza adevărului premiselor. (Moeschler/Auchlin 1997: 157)

Inferențe logice (demonstrative)

După cum am văzut mai sus, inferențele logice au proprietatea de a fi valide, ceea ce înseamnă că adevărul premiselor garantează adevărul concluziei. Una dintre cele mai cunoscute reguli de deducție logică se numește ‘modus ponens’ care are două variante: ‘modus ponendo ponens’ « *lat. mod care afirmă* » și ‘modus tollendo ponens’ « *lat. mod care neagă* ».

- (16) *Modus ponendo ponens*:
 a. ($p \rightarrow q$) (*p* implică *q*) (Premisa majoră (a): implicația ‘dacă *p*, atunci *q*’ este adevărată)
 b. *p* (Premisa minoră (b): propoziția *p* este adevărată)
 c. *deci q*. (Concluzie: din premisele (a) și (b) rezultă că și propoziția *q* este adevărată)

Această deducție se bazează pe definiția (logică) a implicației materiale:

- (17) Implicația a două propoziții (notată ‘ $p \rightarrow q$ ’) este adevărată ddacă⁵ propoziția *q* este adevărată.

Să exemplificăm această regulă:

- (18) a. Dacă e timp frumos (*p*), Dora se va duce la cumpărături (*q*).
 b. E timp frumos (*p*).
 c. Deci Dora se va duce la cumpărături (*q*).

⁵ Logicienii obișnuiesc să prescurteze formula „dacă și numai dacă” sub forma „ddacă” (după modelul din engleză *iff* și franceză *sii*.).

[Raționamentul se face conform schemei următoare: (a) se afirmă că implicația $p \rightarrow q$ este adevărată; (b) se afirmă apoi adevărul antecedentului, p ; (c) rezultă că și consecventul, q , este adevărat.]

În schema deductivă numită ‘modus tollendo ponens’, premisa majoră este o disjuncție, iar cea minoră - negația uneia dintre propozițiile din premisa majoră:

(19) *Modus tollendo ponens*:

- I. a. $p \vee q$ (‘ p sau q ’) (Premisa majoră (a): disjuncția ‘ p sau q ’ este adevărată)
 b. $\neg p$ (‘non p ’) (Premisa minoră (b): ‘non p ’, deci propoziția p este falsă)
 c. deci q . (Concluzie: din premisele (a) și (b) rezultă că și propoziția q este adevărată)
- II. a. $p \vee q$ (‘ p sau q ’) (Premisa majoră (a): disjuncția ‘ p sau q ’ este adevărată)
 b. $\neg q$ (‘non q ’) (Premisa minoră (b): ‘non q ’, deci propoziția q este falsă)
 c. deci p . (Concluzie: din premisele (a) și (b) rezultă că și propoziția p este adevărată)

Pentru a înțelege această schemă deductivă, trebuie să ne amintim definiția logică a disjuncției:

(20) Disjuncția a două propoziții, $p \vee q$, este adevărată dacă cel puțin una dintre cele două propoziții este adevărată (sau p , sau q , sau atât p cât și q).

Să luăm un exemplu:

(21) *Modus tollendo ponens*:

- I. a. Ion o să plece mâine (p), sau Paul o să plece mâine (q).
 b. Ion nu o să plece mâine ($\neg p$).
 c. deci Paul o să plece mâine (q).

[Raționamentul este făcut conform schemei următoare: în (a) se afirmă că disjuncția $p \vee q$ este adevărată; în (b) se afirmă că prima propoziție din disjuncției, p , este falsă; având în vedere adevărul disjuncției afirmat în (a), rezultă că a doua propoziție a disjuncției, q , este adevărată, constatare explicitată în concluzia (c).]

- II. a. Ion o să plece mâine (p), sau Paul o să plece mâine (q).
 b. Paul nu o să plece mâine ($\neg q$).
 c. deci Ion o să plece mâine (p).

[Raționamentul se face după aceeași o schemă, dar de data aceasta propoziția falsă este q : (a) se afirmă că disjuncția $p \vee q$ este adevărată; în (b) se afirmă că a doua propoziție din disjuncției, q , este falsă; având în vedere adevărul disjuncției afirmat în (a), rezultă că prima propoziție a disjuncției, p , este adevărată, constatare explicitată în (c).]

După cum am văzut, în toate aceste scheme deductive, propozițiile care apar la (a) și (b) se numesc ipoteze sau premise, iar propoziția din (c) este concluzia. **Inferența consistă tocmai din trecerea de la ipotezele/ premisele (a) și (b) la concluzia (c).**

Definiția 3: Inferența

Inferența este operația logică care permite, plecând de la una sau mai multe ipoteze, să se ajungă la o concluzie.

Inferența logică este o regulă **deductivă**, deoarece, dacă premisele sunt adevărate, concluzia este **întotdeauna** adevărată.

Cele două reguli de inferență, (16) și (19) se mai numesc ‘reguli de eliminare’ pentru că reduc o formulă complexă, conținând un conector (implicația sau disjuncția) la o formulă simplă, constituită dintr-o singură propoziție elementară (atomică).⁶

În logică, există nu numai reguli care simplifică formulele, dar și reguli care permit introducerea unor conectori, deci permit ca, plecând de la formule simple, să se obțină formule complexe. Conjuncția logică are definiția următoare:

(22) Conjuncția a două propoziții, $p \wedge q$, este adevărată dacă atât propoziția p cât și propoziția q sunt adevărate.

⁶ Carnap numește ‘atomică’ orice formulă (ce traduce o propoziție) în care nu avem conectori, deci orice formulă care este formată numai din predicat și argumentul său/ argumentele sale, eventual cuantificate.

(23) Regula de introducere a conectorului *și*:

- a. p ($= p$ este adevărată) (Premisa 1)
- b. q ($= q$ este adevărată) (Premisa 2)
- c. $p \wedge q$ ($'p \text{ și } q'$) (Concluzie: conjuncția ' $p \wedge q$ ' este de asemenea adevărată).

[Regula ne spune că, dacă p este o propoziție adevărată și q este de asemenea o propoziție adevărată, conjuncția lor, $p \wedge q$, va fi tot o propoziție adevărată.]

E ușor să formulăm regula de eliminare a conectorului *și*:

- (24) a. $p \wedge q$ ($'p \text{ și } q'$) (premisă: formula ' $p \text{ și } q$ ' este adevărată).
- b. p (p este adevărat - concluzie₁)
- b. q (q este adevărat - concluzie₂)

[Formula (a) afirmă adevărul conjuncției, ceea ce implică că fiecare dintre propozițiile care o constituie este adevărată. Deci, din ipoteza (a) poate fi dedusă atât concluzia (b), privind adevărul lui p , cât și la concluzia (c), care afirmă adevărul lui q .]

Inferențe non monotone

Modelul logic prezentat mai sus a fost considerat, până prin anii 80 ai secolului trecut, modelul de raționament uman. Este o tradiție ce începe cu filozoful, matematicianul și fizicianul german Gottfried Wilhelm von Leibnitz (1646-1716), creator al calculului logic. Dezvoltările ulterioare ale logicii formale (așa numita 'algebră logică' bazată pe sisteme deductive axiomatizate) în sec. al 19^{lea} și al 20^{lea} (Boole, De Morgan, Russell) au condus la convingerea că procesele cognitive umane se bazează pe astfel de modele formale, cu caracter abstract.

Plecând de la ideea că funcția fundamentală a proceselor cognitive umane este aceea de a rezolva probleme, cercetările din domeniul Inteligenței Artificiale și al psihologiei au arătat că modelul cognitiv 'clasic', bazat pe logica demonstrativă (sau monotonă) nu descrie decât foarte aproximativ procesul raționamentului uman. Numeroase funcții rămân în afara acestui model, funcții cum ar fi inducția, recunoașterea formelor, decizia în situații de incertitudine, etc. (v. Ripoll/ Ticol 1996).

Evidenta divergență dintre datele empirice și modelul teoretic a condus la o răsturnare teoretică profundă: în activitatea mentală umană, raționamentele logice demonstrative sunt rare, constituind mai degrabă excepția, în timp ce inferența non-demonstrativă este foarte frecventă, constituind, deci, regula.⁷

Există mai multe tipuri de logici non-monotone,⁸ dar în pragmatica lingvistică sunt folosite cele 'prin predefinire' (din engl. *by default*, tradus în franceză cu expresia *par défaut*),⁹ de tipul celor propuse de Raymond Reiter. Inspirat de informatică, Reiter (1980) a propus o logică 'prin predefinire' care surprinde o caracteristică fundamentală a proceselor cognitive: de multe ori, faptele și situațiile sunt acceptate ca adevărate datorită lipsei unor dovezi contrarii.

R. Reiter (1980) a constatat că majoritatea cunoștințelor noastre despre lume au forma 'majoritatea P -urilor au proprietatea Q '. Cum să interpretăm o propoziție privind capacitatea păsărilor de a zbura? Proprietatea de a zbura caracterizează majoritatea păsărilor (vrăbiile, vulturii, rândunicile, privighetorile,

⁷ Din acest punct de vedere, studiul comportamentului jucătorilor de șah a dat rezultate concludente: cercetările au constatat că marii jucători de șah raționează puțin, de fapt prelucrează în profunzime numai o parte infimă a deplasărilor pieselor conform regulilor jocului. Șahiștii au capacitatea de a găsi repede, în memorie, mișcările necesare, ajungând să găsească mișcarea eficientă pentru fiecare situație de joc cu o viteză incredibilă. (Ripoll/ Ticol 1996).

⁸ Cercetătorii vorbesc despre două varietăți de logici non monotone, apărute aproape simultan. O primă categorie, bazată pe abordări de tipul 'punct fix' cuprinde logica de predefinire a lui Raymond Reiter (1980) și logica auto-epistemică a lui Robert Moore (1985). Abordările numite 'pe bază minimalistă' constituie al doilea tip, ce cuprinde teoria circumscripției a lui John McCarthy (1980) și teoria modelelor preferințele a lui Dov Gabbay (1985) (Antonelli 2008).

⁹ În informatică, expresia „prin predefinire” desemnează valoarea acordată automat de un program diferiților parametri, în absența unei indicații diferite și explicite a utilizatorului, numită 'setări' (*format de pagină predefinit, mărimea caracterului predefinită, limbă predefinită, claviatură predefinită*, etc.) În lingvistică, termenul 'prin predefinire' desemnează valoarea semantică fundamentală a unui cuvânt sau a unei categorii gramaticale, valoare ce poate fi schimbată de context. De exemplu, valoarea predefinită a prezentului indicativ e aceea de a exprima simultaneitatea cu momentul vorbirii. În funcție de context, această valoare se poate schimba, ca la setările de la computer: există un prezent etern (*doi și cu doi fac patru*), un prezent narativ (de exemplu cel din bancuri și anecdote: *între-o seară, Ion intră în casă*), prezentul indicațiilor scenice (*Maria intră din dreapta*), prezentul cu valoare de viitor (*Ana sosește mâine*), prezentul iterativ (*în fiecare luni merge la bibliotecă*), etc.

ciocârlile, corbii, șoimii, cocorii, etc.) Totuși există și pinguinii și struții, care sunt păsări dar nu zboară. Să luăm în considerare o anumită pasăre, pasărea numită Tweety. Dacă știm numai că Tweety e o pasăre, putem deduce că Tweety are capacitatea de a zbura.

Definiția 4: Inferența prin predefinire (non monotonă)

Dacă x este o pasăre atunci, în lipsa unei informații contrare, putem deduce că x poate zbura.¹⁰ (Reiter 1980: 82)

Într-o logică non-monotonă, este posibil ca rezultatele mai multor inferențe prin predefinire să fie în conflict. Dacă notăm inferența prin predefinire cu simbolul $\vdash$ (care se citește „decî, în consecință”), e posibil să avem situații de tipul următor:

- (25) a. Tweety e o pasăre $\vdash$ (decî) Tweety poate să zboare.
b. Tweety e un pinguin $\vdash$ (decî) Tweety nu poate să zboare.

Pentru a rezolva acest gen de conflict, cînd o anumită proprietate și negația ei este atribuită simultan aceleiași entități, logica non monotonă a introdus Principiul specificității.

Definiția 5: Principiul specificității

Cînd o regulă predefinită conduce la concluzii în conflict, se consideră valabilă concluzia regulii mai specifice.¹¹ (Asher/ Lascarides 2003: 190 - 191)

Proprietatea de a fi un pinguin este mai specifică decît aceea de a fi o pasăre, decî locutorul face numai inferența (25b).

Contradicțiile pot apărea nu numai în cursul proceselor cognitive, dar și în cursul comunicării. Modelul pragmatic de inferență arată modul în care ascultătorul face ipoteze interpretative pe baza informațiilor conținute în frazele enunțate de locutor ca și pe baza altor informații non-lingvistice. Într-un astfel de model, ipotezele contextuale funcționează ca premise, pornind de la care destinatarul face inferențe non-demonstrative, pentru a stabili ceea ce locutorul a vrut să spună (Moeschler/ Auchlin 1997: 162). Ca în exemplul (25), adevărul premiselor (*Tweety este o pasăre*) nu garantează adevărul primei concluzii (*Tweety zboară*). O informație suplimentară (*Tweety este un pinguin*) anulează prima concluzia. Un asemenea model este, evident, mai aproape de caracteristicile mecanismului cunoașterii umane în comparație cu logica monotonă, deoarece persoanele au capacitatea de a corecta greșelile și de a integra, fără contradicții, noile informații.

O altă cauză a scurt-circuitelor în comunicare e constituită de faptul că ipotezele nu sunt date explicit. În acest punct logica non-monotonă este, din nou, mai aproape de comportamentul cognitiv uman decît logica clasică. După cum am văzut, în inferențele logice ipotezele sunt explicate. Să luăm ca exemplu o inferență monotonă:

- (26) a. [Ipoteze]:

Dacă Dora are febră (p), va rămâne acasă (q). (Traducere simbolică: $p \rightarrow q$).

Dacă Dora rămâne acasă (q), Paul îi va duce la birou referatul pentru ședință (r) sau Ana îi va duce la biroul Dorei referatul pentru ședință (s).

Traducere simbolică: $q \rightarrow (r \vee s)$.

- b. [Premisa₁]:

Dora are febră. (Traducere simbolică: $\vdash p$ ‘ p este adevărat’).

- c. [Premisa₂]

Ana nu va duce referatul la Dora la birou. (Traducere simbolică: $\neg s$).

- d. Concluzie

Dacă Paul îi va duce la birou referatul pentru ședință. Traducere simbolică: $\vdash r$ (‘ r este adevărat’).

[În acest exemplu toate ipotezele sunt explicate și valoarea de adevăr este atribuită conform definițiilor conectorilor.]

Procesul deductiv descris în (26) poate fi reprezentat simbolic de formulele din (27):

¹⁰ «If x is a bird, then in the absence of any information to the contrary, infer that x can fly»

¹¹ The Specificity Principle: When conflicting default rules apply, only the consequent of the most specific default rule is inferred.

- (27) a. $(p \rightarrow q) \wedge [q \rightarrow (r \vee s)]$ (Ipoteză)
 b. p (Premisa 1)
 c. $\neg s$ (Premisa 2)
 d. deci r . (Concluzie)

În comunicarea normală, această explicitare a premiselor nu se face sau se face numai parțial. De obicei, situația descrisă în (26) conduce la o comunicare verbală de tipul următor:

- (28) Dora: « - Paul, am febră și nu pot să mă duc la birou. Ana tocmai mi-a telefonat că trebuie să-l ducă pe Ionuț la pediatru.»

[Paul, în urma interpretării cuvintele soției sale înțelege că Dora îi cere să se ducă la ea la birou referatul.]

Pentru a da interpretarea corectă a frazei (28) pronunțată de Dora, Paul trebuie să aibă acces la ipoteze contextuale de tipul următor:

- (29) a. Dacă Dora are febră, nu se va duce la birou.
 b. Dacă Dora nu se duce la birou, cineva va trebui să ducă acolo referatul ei: Ana va duce referatul sau Paul va duce referatul.

[Spre deosebire de succesiunea de informații din (26), în (29) aceste premise nu sunt explicitate de Dora, pentru că știe că Paul are deja toate aceste informații: ipoteza din (26a) face parte dintre cunoștințele obișnuite privind comportamentul unei persoane bolnave; alte informații nu sunt prezente în (29b) pentru că Paul cunoaște situația particulară a soției sale, de exemplu importanța referatului pentru desfășurarea ședinței de la serviciu, prietenia ei cu Ana, etc.]

Informația oferită de ipotezele contextuale din (29), care sunt de natură generală, trebuie să fie completate de enunțurile din (30) în care Dora actualizează situația:

- (30) a. Ana este ocupată, deci nu va putea duce referatul la Dora la birou.
 b. Paul poate duce referatul la serviciul Dorei.
 c. Deci Dora îi cere lui Paul să-i ducă referatul la birou.

[Dacă Paul are informațiile din (26), (28) și (29a, b), ar trebui să înțeleagă că, spunând enunțul (28), Dora îi cere să-i ducă referatul la birou.]

Alături de faptul că ipotezele contextuale nu sunt explicitate, o a doua proprietate a inferențelor pragmatice non-monotone este caracterul lor anulabil. Inferențele din logicii demonstrative nu pot fi anulate, sunt făcute conform unor reguli formale stricte și lipsite de ambiguitate. Inferențele pragmatice, din logica non-demonstrativă, dimpotrivă, pot fi anulate. Este suficient ca locutorul să adauge o informație suplimentară:

- (31) Dora: « -Paul, am febră și nu pot să mă duc la birou. Ana tocmai mi-a telefonat că trebuie să-l ducă pe Ionuț la pediatru. **Mi-a telefonat și Maria, secretara directorului, vine ea mai târziu să ia referatul.**»

[Dacă enunțul se prezintă sub această formă, ipoteza lui Paul, conform căreia Dora îi cere să ducă referatul la serviciu, se dovedește a fi falsă. A formulat o asemenea ipoteză pe baza premiselor (26), (29) și (30). Totuși Dora voia să comunice o informație diferită: chiar dacă Ana nu poate să ducă referatul, nici Paul nu trebuie să-l ducă, pentru că această acțiune va fi făcută de Maria.]

Aceste exemple pun în evidență două caracteristici importante ale inferențelor pragmatice: (i) interpretarea unui enunț depinde de contextul în care apare și (ii) interferențele non monotone sunt anulabile, în sensul că pot fi adevărate în unele contexte și false în altele. (Moeschler/ Auchlin 1997: 165).

Aspecte vericondiționale și non vericondiționale

Principala diferență dintre semantică și pragmatică consistă în faptul că semantica depinde de aspectele vericondiționale ale enunțului, în timp ce pragmatica se ocupă mai ales de aspectele non vericondiționale. Să examinăm exemplul următor;

- (32) a. Maria are cinci frați.
 b. Maria are patru frați

c. Maria are trei frați.

⋮

d. Maria are un frate.

[Din punct de vedere logic, enunțul (a) implică enunțurile (b) – (d), deoarece, dacă (a) este adevărat, atunci și enunțurile (b) – (d) sunt adevărate. Semantica se oprește la acest nivel. Totuși, o persoană care pronunță oricare dintre enunțurile (b) – (d) pentru a descrie situația din (a), poate fi acuzată că nu a dat informația corectă deoarece afirmația că Maria are cinci frați implică, conform regulilor conversației, că are **exact** cinci, nici mai mulți, nici mai puțini.]

Cum o să vedem în Capitolul 8, dedicat teoriei lui Paul Grice, dacă un vorbitor pronunță fraza (32a), destinatorul este autorizat să ajungă la concluzia exprimată în (33):

(33) Maria are exact cinci frați.

[Această concluzie este acceptată deoarece în normele de conversație există o regulă de cantitate, care obligă pe locutori să ofere interlocutorilor informația cea mai pertinentă. Deci dacă o persoană care știe că Maria are cinci frați afirmă că are trei sau patru nu respectă această regulă a conversației.]

Din aceste observații se poate deduce că regulile conversației nu sunt reguli logice sau semantice, că ele nu au o valoare de adevăr (căci, din acest punct de vedere, dacă (32a) este adevărată, atunci (32b) - (32d) sunt de asemenea adevărate).

Constatarea că multe fenomene pragmatice nu sunt vericondiționale este valabilă nu numai pentru regulile de conversație. Am văzut deja în secțiunea precedentă diferența dintre enunțurile constatative, cum este (34a) și enunțurile performative ce formează acte de limbaj (34b):

(34) a. Cartea este pe birou.

b. Îți promit să-ți aduc mâine cartea.

[Diferența dintre (a) și (b) constă în faptul că fraza (a) are proprietatea de a fi adevărată sau falsă, în timp ce buna funcționare a frazei (b) depinde de alți factori, diferiți de valoarea de adevăr: propoziția (b) își îndeplinește bine rolul dacă conținutul promisiunii (aducerea cărții) constituie un avantaj pentru destinatar, dacă locutorul este sincer, deci dacă are cu adevărat intenția să aducă cartea, etc.]

1.7 Pragmatica: prezent și viitor

Pragmatica este o disciplină în plină dezvoltare, care își extinde domeniul în mai multe direcții, pe care ne mărginim numai să le menționăm. Din bibliografia generală apar cu mare pregnanță două direcții de cercetare: analiza discursului și interfețele.

1.7.1. Analiza discursului

Tema centrală a studiilor de pragmatică dedicate discursului pare să fie coerența: orice text (scris sau rostit) este format dintr-un ansamblu de propoziții, dar nu orice ansamblu de propoziții constituie un text. A spune că un ansamblu de fraze lipsite de coerență nu constituie un text este o afirmație banală, dar lipsită de putere explicativă. În fond, ce este coerența?

Studiile de pragmatică au relevat mai multe fenomene, deoarece un discurs/ text este coerent din diferite motive:

- există o legătură între informațiile actuale și informațiile ce precedă discursul; această conexiune se manifestă prin

(i) unele mijloace sintactice în structurarea 'neobișnuită' a discursului (dislocări la stânga sau la dreapta, cu tendința de a deplasa la stânga informațiile legate de discursul precedent și o deplasare la dreapta a informației noi pentru receptor), inversarea ordinii argumentelor, elipsa sintagmei verbale (Kennedy 1997)

(ii) mijloace semantice: structurarea informației în topic vs. remă și topic vs. comentariu (Stevenson/ Crawley/ Kleinman 1994); empatia, adică faptul că locutorul tinde să adopte, în măsuri diferite, punctul de vedere al unei alte persoane sau un ansamblu de opinii, ceea ce îi permite să prezinte același conținut din diferite puncte de vedere; inferențele făcute de locutori în procesul de interpretare a discursului (Sanders/ Spooren / Noordman 1992);

- coerența se manifestă și prin mijloace lingvistice și/ sau cognitive:

(i) există relații de coerență care se bazează pe principii cognitive cum ar fi relația dintre cauză și efect, contiguitatea și asemănarea (Kehler 2004);

(ii) marcatorii de discurs (*ei, ba da/ nu, etc.*) sau conectorii pragmatici (*deoarece, pentru că, deci, dar, etc.*) sunt elemente lingvistice care au și rolul de a asigura coerența discursului (Ducrot *et al.* 1980, Roulet *et al.* 1985, Luscher 2002);

(iii) deicticele, anaforele nominale și verbale, legarea pronumelor de antecedentul lor constituie o altă manifestare importantă a coerenței discursului (Kleiber 1994, Reboul 1996).

1.7.2. Interfețele pragmatice

Marea majoritate a fenomenelor pragmatice se manifestă prin intermediul unui suport lingvistic - fonologic, morfologic, semantic, lexical. Este evident că există o intersecție între codul lingvistic și folosirea codului lingvistic în comunicare. Studiul legăturilor între mesaj și contextul enunțării sale, pe de o parte și baza lor lingvistică, codificată pe de altă, se găsește în zonele de intersecție dintre pragmatică și structuri lingvistice de diferite niveluri, zone numite 'interfețe'.¹²

Studiul interfețelor oferă perspective diferite asupra funcționării complexe a comunicării în general și a celei lingvistice în special. Studiarea fenomenelor pragmatice a permis să se aprofundeze și proprietățile semnificative ale sintaxei, semanticii, lexicului, care se constituie ca unul din domeniile interfețelor. Iată câteva dintre domeniile ce constituie interfețe cu pragmatica:

- interfața sintaxă – pragmatică, tratează, între altele, fenomene ca motivarea pragmatică a alegerii unei anumite construcții sintactice: alegerea unui pasiv este determinată deseori de convingerea locutorul că Agentul predicăției nu are un rol marcat în contextul comunicării; există o legătură între subordonata temporală și presuposițiile pe care le declanșează; diferențe între structuri argumentale similare (de exemplu, diferența care există în engleză între *John gave him the book* «Ion (i)-a dat lui cartea» și *John gave the book to him* «Ion (i)-a dat cartea lui», etc. (v. Green 2004, Goldberg 2004);

- interfața pragmatică-semantică este cea mai studiată, sintagma ajungând să aibă cel puțin două accepții:

- (i) este numele pe care Asher/ Lascarides l-au dat cadrului teoretic numit 'SDRT' (*segmented discourse representation theory*, v. Asher / Lascarides 1993, 2003), care își propune să modeleze discursul cu mijloacele formale ale semanticii dinamice. Interpretarea unui enunț făcând parte dintr-un discurs impune nu numai luarea în considerare a conținutului său lexical și compozițional,¹³ dar și examinarea tuturor elementelor care asigură coerența discursivă ('rezolvarea' anaforelor, dezambiguizarea cuvintelor, implicaturile conversaționale), la care se adaugă relațiile retorice cum ar fi Narațiunea, Fundalul, Explicația, etc.;

- (ii) într-un sens mai general, interfața semantică - pragmatică se ocupă de semnificația pragmatică a unor fenomene studiate tradițional de semantica logică cum ar fi denotația, cuantificarea, dezambiguizarea conectorilor, etc. Explicarea tuturor acestor fenomene a permis efectuarea unor importanți pași înainte dacă luăm în considerare și principiile bazate pe folosirea lor în comunicare când intervin ca elemente predefinite;

- interfața pragmatică - lexic arată modul în care locutorul are acces la sensul relevant al lexemelor și fenomene pragmatice cum ar fi implicaturile conversaționale (v. Blunter 2004).

Pragmatica și-a găsit aplicații în alte domenii, în afara lingvisticii propriu zise, cum ar fi învățarea limbii de către copil (în engl. *language acquisition*), lingvistica computațională, fenomene psihologice de tip cognitiv, etc. Toate aceste dezvoltări arată rolul din ce în ce mai important al pragmaticii pentru specialiști în diverse discipline, nu numai lingviști, ci și pedagogi, psihologi, informaticieni, logicieni, filozofi.

¹² Termenul de 'interfață' a fost împrumutat de lingvistică din informatică, unde desemnează un dispozitiv care permite interacțiuni între diferiți participanți (interfața om-mașină) sau între diferite programe. În lingvistică se numește 'interfață' studiul fenomenelor care interesează simultan două sau mai multe domenii (semantică, pragmatică, lexic, fonetică, etc.). Se vorbește mai ales de interfața semantică-pragmatică, teoretizată de Nicholas Asher/ Alex Lascarides.

Cum limba este undă un sistem cu toate elementele în interdependență (un système «où tout de tient» Saussure 1916), astfel de studii au fost făcute și înainte, de către structuralism, în care domeniile de interferență erau numite cu termeni compuși: morfofonologie (care studiază relevanța morfologică a anumitor fenomene fonologice, de exemplu comutare vocalei *i* asilabice cu cea silabică care face diferența între forma nearticulată și cea articulată a substantivelor masculine plural: *frați* – *frații*, *băieți* – *băieții*, etc.), morfosintaxa (care examinează, între altele, rolurile actanțiale ale substantivelor la diferite cazuri, problema semnificației sintactice a acordului morfologic, etc.), morfosemantica, etc.

¹³ Caracterul compozițional a constituirii sensului expresiilor complexe este o proprietate semantică fundamentală și constitutivă pentru semantica vericondițională. Această proprietate a fost formulată pentru prima dată de Frege, sub forma unui principiu care îi poartă numele (v. secțiunea 2.1.1.).

Bibliografie

- Antonelli, Aldo (2008), 'Non monotonic Logic', in Edward N. Zalta (ed.) *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <<http://plato.stanford.edu/entries/implicature>>.
- Asher, Nicolas / Alex Lascarides (1993), 'Temporal Interpretation, Discourse Relations and Common Sense Entailment', in *Linguistics and Philosophy* 16, 437 - 493.
- Asher, Nicolas / Alex Lascarides (2003), *Logics of Conversation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Austin, John L. (1962 / 1970 / 2004), *How to do things with words*, Oxford, Clarendon Press, (*Quand dire c'est faire*, traduction française, Paris, Éd. Minuit, 1970; *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducere în limba română de Sorana Corneanu, București, Editura Paralela, 2004).
- Bar-Hillel, Yehoshua (1954), 'Indexical expressions' in *Mind* LXIII, 359 - 379.
- Bertinetto Pier Marco / Valentina Bambini / Irene Ricci / Collaboratori. (eds.) (2012), *Linguaggio e cervello / Semantica*, Atti del XLII Convegno della Società di Linguistica Italiana (Pisa, Scuola Normale Superiore, 25-27 settembre 2008), Roma, Bulzoni, Vol. 1, 2.
- Beyssade, Claire (2009), 'Vériconditionnel' in D. Godard/ L. Roussarie/ F. Corblin (eds.), *Sémanticlopédie* disponible la <www.semantique-gdr.net/dico/index.php/Vériconditionnel>.
- Blunter, Reinhard (2004), 'Pragmatics and the Lexicon', in Horn / Ward (eds.), 488 -514.
- Carnap, Rudolf (1947), *Meaning and Necessity*, Chicago, University of Chicago Press; (traducere în limba română *Semnificație și necesitate*, Cluj, Dacia, 1972)
- Chomsky, Noam (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, The MIT Press.
- DEX online= *Dicționarul explicativ al limbii române*, site de acces liber care conține mai multe dicționare explicative ale limbii române <<https://dexonline.ro/>>.
- DN = Florin Marcu/ Constantin Maneca *Dicționar de neologisme*, București, Ed Academiei, 1986 (accesibil la DEX online)
- Ducrot, Oswald et al. (1980), *Les mots du discours*, Paris, Édition du Minuit.
- Fauconnier, Gilles (2004), 'Pragmatics and Cognitive Linguistics' in Horn / Ward (eds.), 657 - 674.
- Fodor, Jerry (1983), *The Modularity of Mind: An Essay on Faculty Psychology* Cambridge (MA), MIT Press.
- Frege, Gottlob (1881), *Über Funktion und Begriff*, Jena, Pohle. (traducere în engleză de Paul Greach, 'Function and Concept', in Paul Geach / Max Black, 21-41).
- Fuchs, Catherine (ed.) (2004), *La linguistique cognitive*, Paris, Éditions Ophrys.
- Gabbay, Dov (1985), 'Theoretical foundations for non-monotonic reasoning in expert systems', in *Proceedings NATO, Advanced Study Institute on Logics and Models of Concurrent Systems*, 439-457.
- Golberg, Adele (2004), 'Pragmatics and Argumental Structure' in Horn / Ward (eds.), 427 - 441.
- Green, Georgia (2004), 'Some Interactions of Pragmatics and Grammar', in Horn / Ward (eds.), 407 - 426.
- Grice, Paul (1975), 'Logic and Conversation', in Peter Cole / J. L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, vol. 3: *Speech Acts*, New York, Academic Press, 41 - 58.
- Grice, Paul (1978), 'Further Notes on Logic and Conversation', in Peter Cole (éd.), *Syntax and Semantics*, vol. 9: *Pragmatics*, Academic Press, New York, 113-128. Reprinted in Grice (1989), *Studies in the Way of Words*, Cambridge, Harvard University Press, 41-57.
- Horn, Laurence (1984), 'Toward a New Taxinomy for Pragmatic Inference: Q-based and R-based implicature', in D. Schiffrin (ed.), *Meaning, Form and Use in Context*, Georgetown, Georgetown University Press, 1 - 42.
- Horn, Laurence/ Gregory Ward (eds.) (2004), *The Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell Publishing.
- Katz, Jerrold J./ Jerry A. Fodor, (1963) 'The structure of a semantic theory', in *Language* 39, 170 - 210.
- Kehler, Andres (2004), 'Discourse Coherence', in Horn / Ward (eds.), 241 - 265.
- Kennedy, Christopher (1997), 'VP deletion and "nonparasitic gaps"' in *Linguistic Inquiry*, 28: 697-707.
- Kleiber, Georges (1994), *Anaphore et Pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Kripke, Saul (1972), 'Naming and Necessity', in David Davidson / Gilbert Harman (eds.), *Semantics of Natural Languages*, Dordrecht, Reidel, 253 - 355.
- Luscher, Jean Marc (2002), *Éléments de pragmatique procédurale*, Göppingen, Kümmerle Verlag.
- McCarthy John (1980), 'Circumscription - A form of nonmonotonic reasoning', in *Artificial Intelligence*, 13, 27-39.
- MDN = Florin Macru, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum 2000 ; (accesibil la DEX online).
- Moeschler, Jacques / Antoine Auchlin (1997), *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Armand Colin. 3e édition (2008) revue et augmentée disponible aussi à <www.numilog.com/fiche_livre.asp?id_livre=62723>
- Montague, Richard (1974) *Formal Philosophy. Selected Papers of Richard Montague*. Edited and with an Introduction by Richmond H. Thomason, New Haven, Yale University Press.
- Moore, Robert (1985), 'Semantical considerations on nonmonotonic logic', in *Artificial Intelligence*, 25, 75-94.
- Morris, Charles (1938), 'Foundations of the Theory of Signs' in *International Encyclopedia of Unified Science*, Chicago, University of Chicago Press.
- Reboul, Anne (1996), '(In) cohérence et anaphore: mythes et réalités' in De Mulder/ Tasmowski / Vettters (eds.), 297-314.
- Reboul, Anne/ Jacques Moeschler (1998), *La pragmatique aujourd'hui*, Paris, Éditions du Seuil.
- Reiter, Raymond (1980), 'A logic for default reasoning', in *Artificial Intelligence*, 13, 81-113.

- Ripoll, Thierry/ A. Ticot (1996), 'Penser, ce n'est pas seulement "raisonner logiquement" (de quelques enseignements des recherches récentes en psychologie cognitive)', in *Cahiers Pédagogiques numéro spécial* 344 - 345, 37 – 40. Disponibil și la <<http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/00/16/22/HTML/>>
- Roulet, Eddy/ Antoine Auchlin/ Jacques Moeschler/ C. Rubattel (1985), *L'articulation du discours en français contemporain*, Berne, Lang
- Sanders, Ted/ Wilbert Spooren/ Leo Noordman (1992), 'Towards a taxonomy of discourse relations', in *Discourse Processes* 15: 1-35.
- Saussure, Ferdinand de (1916), *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Schehaye (avec la collaboration de Albert Riedliger). Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris, 1995.
- Schmoll, Patrick (1996), 'Production et interprétation du sens: la notion de contexte est-elle opératoire?', in *Scolia* 6, 235-255.
- Searle, John R. (1969), *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press, (*Les Actes de langage*, traduction française par Hélène Pauchard, Paris, Hermann, 1972).
- Sperber, Dan / Deirdre Wilson (1986), *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell, varianta în limba franceză, *La Pertinence. Communication et Cognition*, Paris, Minuit, 1989.
- Stevenson Rosemary/ Rosalind Crawley / David Kleinman (1994), 'Thematic roles, focus, and the representation of events', in *Language and Cognition Processes* 9: 519 – 548.
- Tarski, Alfred (1956), *Logic, Semantics and Metamathematics. Papers from 1923 to 1938*, Oxford, Oxford University Press.